

W słownikowych i encyklopedycznych definicjach *komunikacja* określana jest jako "porozumiewanie się, przekazywanie myśli, udzielanie wiadomości, łączność", a w kontaktach między ludźmi za jej podstawowe narzędzie uznaje się język. Komunikatywna funkcja to jedna z najważniejszych cech definicyjnych języka, determinująca także jego rozwój. W potocznym rozumieniu *język* i *mowa* traktowane są synonimicznie. Inaczej jest w językoznawstwie, w którym *język* jest pojęciem węższym, a *mowa* w aspekcie indywidualnym obejmuje właśnie język (system znaków fonicznych), mówienie (specyficzną zdolność człowieka do porozumiewania się z otoczeniem społecznym za pomocą języka) oraz rozumienie (zdolność człowieka do odbierania, a także analizowania dźwięków mowy i wiązania ich z rzeczywistością pozajęzykową).

Komunikacja to proces przekazywania oraz wymiany informacji między osobami lub innymi istotami. Ale tylko człowiekowi dostępne jest porozumiewanie się za pomocą języka rozumianego jako systemem znaków i reguł, które pozwalają z tych znaków budować coraz bardziej złożone struktury (Ferdynand de Saussure). Generatywiści definiują język jako wrodzoną predyspozycję do tworzenia z ograniczonej liczby struktur głębokich nieograniczonej liczby struktur powierzchniowych (Noam Chomsky), z kolei kognitywiści podkreślają fakt, że język jest narzędziem poznania rzeczywistości; to magazyn doświadczenia zbiorowego danej społeczności, odzwierciedlający hierarchię wartości i systemy znaczeń; to czynnik umożliwiający dostęp do świata i poznanie go; to rezerwuar treści kulturowych (Janusz Anusiewicz).

Człowiek, który nie jest w stanie przekazywać i odbierać informacji, ma ograniczony dostęp do poznania świata. Ale żeby komunikacja językowa była możliwa, interlokutorzy muszą posługiwać się tym samym kodem. Problemy pojawiają się jednak nie tylko wówczas, gdy rozmówcy nie znają wspólnego kodu (przy czym można tu wskazać dwa rodzaje trudności: 1. rozmówcy posługują się różnymi kodami werbalnymi, np. język polski – język portugalski, 2. jeden z rozmówców posługuje się wyłącznie kodem werbalnym, drugi – wyłącznie niewerbalnym, np. język mówiony – język migowy). Z jeszcze trudniejszą z punktu widzenia komunikacji sytuacją mamy do czynienia wtedy, gdy jeden z rozmówców nie dysponuje żadnym wystarczająco dobrze rozwiniętym kodem lub gdy doszło u niego do rozpadu systemu językowego. Dotyczyć to może osób z ograniczeniami lub dysfunkcjami neurologicznymi, anatomicznymi, psychicznymi itp.

Należy także wspomnieć o sytuacjach, w których komunikacja jest wprawdzie możliwa, ale przebiega z rozmaitymi utrudnieniami. Wszak do sprawnego porozumiewania się nie

wystarcza sama znajomość systemu (kompetencja językowa), potrzebna jest także kompetencja komunikacyjna (rozumiana jako zespół reguł użycia języka w społeczeństwie; powstaje w procesie socjalizacji; człowiek ma świadomość reguł używania języka w zależności od sytuacji komunikacyjnej: do kogo mówi, w jakim celu mówi itd. – Dell Hymes) oraz kompetencja kulturowa (wiedza o otaczającej rzeczywistości, systemie wartości danej społeczności, o sposobach interpretacji rzeczywistości będących efektem tkwiącej w języku potocznej wiedzy o świecie, która powstaje przy udziale języka – Stanisław Grabias). Czasami podłożem zakłóceń komunikacji może być niezrozumienie przez jedną ze stron żartu językowego (gry językowej), kontekstu sytuacyjnego, zwyczajów panujących w danej grupie społecznej, uwarunkowań kulturowych itp.

Prymarnym kanałem przekazu języka jest kanał foniczny. Aby taki sposób porozumiewania się był możliwy, człowiek musi być wyposażony w sprawnie działający aparat artykulacyjny, fonacyjny i oddechowy. A głos – o czym często boleśnie przekonują się osoby nim pracujące – może „chorować”. Warto zatem dbać o jego dobrą kondycję i oszczędzać go.

Problemy komunikacyjne są zatem wielowymiarowe i mają różne podłoże. Z tego wynika interdyscyplinarny charakter monografii, w której opisano przypadki zarówno niedoskonałości, nieporozumień, zaburzeń, niewykształcenia, jak i utraty zdolności komunikacyjnych. Swoim spojrzeniem na głos, język i komunikację podzielili się językoznawcy, pedagodzy, logopedzi oraz glottodydaktycy. Tematyka tomu skupia się przede wszystkim na problemach osób dorosłych.

Monografia składa się z czterech części. Pierwszą otwiera rozprawa językoznawcza, poświęcona kompetencjom językowym i komunikacyjnym. Autorka, Ewa Oronowicz-Kida, skupiła się na globalizacji, która objęła różne dziedziny życia, w tym również język. Badaczka tendencje globalizacyjne opisuje na przykładzie nazw własnych, w których widoczne jest dążenie do nadawania im charakteru uniwersalnego, międzynarodowego, choć zauważa się także tendencję przeciwną: działania zmierzających do utrzymania lokalnej, narodowej odrębności tychże mian.

Dwa kolejne artykuły w tej części poświęcone są głosowi jako najbardziej ekonomicznemu, najprostszemu (i zarazem najdelikatniejszemu) narzędziu porozumiewania się. Ewa Kazanecka szczegółowo omówiła przyczyny problemów głosowych, czynniki prowadzące do powstawania zaburzeń fonii, skutki dysfonii czynnościowych, a także metody diagnostyczne i formy leczenia. Sporo miejsca poświęciła także profilaktyce i higienie głosu. Nad problemami z emisją głosu pochylała się także Agnieszka Plusajska-Otto, która dowodzi, że podstawą w

pracy nad głosem jest świadomość własnego ciała; nasz głos jest bowiem pochodną określonego stanu naszej fizyczności, ale także psychiki. Zarówno eliminowanie napięć ciała, jak i unikanie negatywnych emocji może prowadzić do poprawy emisji głosu.

Trzy następne artykuły dotyczą zaburzeń komunikacyjnych o różnym podłożu, zarówno takich, w których obserwuje się problemy z opanowaniem systemu językowego, jak i takich, w których dochodzi do powolnej utraty zdobytych wcześniej kompetencji. Aneta Domagała omawia zastosowanie w terapii logopedycznej osób starszych z otępieniem tzw. „Księgi życia” (ang. *Life Story Book*), prototypowej formy *memory-books*. Korzyści z prowadzenia takiej książki – „protezy pamięci” – dla chorego mają wymiar zarówno poznawczy, jak i emocjonalny. Inne zagadnienie podejmują Wanda i Anna Kosteckie. Autorki artykułu z punktu widzenia logopedy i psychologa poruszają problematykę dotyczącą obniżenia funkcjonowania poznawczego oraz emocjonalnego osób z chorobą Parkinsona. Szczególną uwagę kierują na problemy związane z mową, czytaniem, pisanem, a także trudnościami w połykaniu. Prezentują własne spojrzenie na diagnozę i terapię logopedyczną tej grupy chorych. Nad zupełnie odmiennym problemem pochylają się Katarzyna Ita Bieńkowska i Joanna Kuśmierczyk-Kubiak. Artykuł przedstawia sytuację osób starszych z niedosłuchem w Polsce, możliwości uzyskania pomocy oraz wstępny model terapii, który stanie się bazą dalszych dociekań, bowiem docelowo planowane jest przygotowanie modułowego programu terapii, obejmującego trening słuchu i mowy dla seniorów.

Drugą część książki stanowią studia przypadków logopedycznych. Aneta Lew-Koralewicz opisuje terapię neurologopedyczną dziecka z zespołem Lennox-Gastauta, u którego pierwotnie zdiagnozowano afazję rozwojową typu ekspresyjnego, natomiast Bernadeta Żelazko i Izabela Marczykowska opisują dyzartryczne zaburzenia mowy u pacjentki z chorobą Parkinsona, która jest aktywna zawodowo i ciężko walczy o to, by nie poddać się chorobie. Dorota Kopeć i Wanda Kostecka przedstawiają diagnozę i terapię logopedyczną osoby dorosłej jaskającej się, proponując przy tym podejście interdyscyplinarne., z kolei Anna Kostecka analizuje przypadek osoby dorosłej z postlingwalnym ubytkiem słuchu – przedstawia diagnozę i terapię logopedyczną, ale też ukazuje przyczyny i konsekwencje deprywacji słuchowej w życiu codziennym oraz w funkcjonowaniu na różnych poziomach: poznawczym, emocjonalnym oraz komunikacyjnym.

Trzecia część monografii jest poświęcona nauce wspólnego kodu językowego osób, które przyjeżdżają do Polski z różnych krajów i chcą z Polakami rozmawiać po polsku. Zamieszczone tu scenariusze lekcji języka polskiego jako obcego to propozycje kształcenia kompetencji językowych (leksyka i artykulacja) na poziomie A1 oraz kształcenia kompetencji

kulturowych (historia i kultura polska). Mimo iż mają podobną strukturę, nie stanowią cyklu kolejnych lekcji, ale raczej propozycje metodologiczne skierowane do różnych grup uczniów. Lekcje zatytułowane: *Na dobry początek* (Agnieszki Geruli, Moniki Ochałek i Edyty Żuczek), *Co to jest? Jakie to jest? Ile tego jest?* (Magdaleny Drzał, Małgorzaty Kazanowskiej, Pauliny Paluch i Izabeli Powęskiej) oraz *Cześć Marysiu! Powiedz mi: jaka jesteś?* (Dobrawy Kulki) odnoszą się do początkowych efektów kształcenia językowego, ale także do kształcenia kulturowego. Wszystkie są urozmaicone ćwiczeniami, grami dydaktycznymi i wizualizacjami. Ostatni artykuł (Barbary Januszkiewicz) prezentuje dwa scenariusze lekcji historii. Głównym celem tych lekcji jest przygotowanie studentów do życia w społeczeństwie polskim, zapoznanie ich z przeszłością kraju, jego dziedzictwem kulturowym. Lekcje, prowadzone w bardzo atrakcyjny dla studentów sposób, wzbogacają teksty źródłowe, krzyżówki, elementy dramy.

W ostatniej części zamieszczono opis narzędzia badawczego, jakim jest Zintegrowana Skala Rozwoju służąca do przesiewowych badań słuchu u dzieci zdrowych w wieku od 12. do 24. miesiąca życia. Tekst Ewy Żytke-Rydosz zawiera opis badań przesiewowych mowy dzieci przeprowadzonych za pomocą tego narzędzia w grupie 6 dziewczynek i 4 chłopców. Badania za pomocą ISD zostały zapoczątkowane stosunkowo niedawno, ale wszystkie dotychczasowe spostrzeżenia wskazują na to, że metoda jest skonstruowana prawidłowo i świetnie się sprawdza jako narzędzie do badań przesiewowych. Ostatni tekst, autorstwa Małgorzaty Zaborniak-Sobczak, Katarzyny Ity Bieńkowskiej i Izabeli Marczykowskiej, jest sprawozdaniem z obrad V Rzeszowskiej Sesji Logopedycznej, zatytułowanej *Funkcjonowanie społeczne dzieci z problemami komunikacyjnymi*, która odbyła się w Rzeszowie 09–10 kwietnia 2016 r. Część referatów wygłoszonych na tej konferencji w zmienionej i rozbudowanej formie znajdzie się w czwartym tomie monografii *Głos – język – komunikacja*.

Podobnie jak poprzednie tomy tej serii, niniejsza monografia jest kierowana przede wszystkim do studentów logopedii, ale także do już pracujących logopedów, nauczycieli, pedagogów, dziennikarzy, studentów i wszystkich innych osób czynnie pracujących głosem i nad głosem. Autorzy poszczególnych artykułów mają nadzieję, że prace prezentowane w tym tomie zainspirują czytelników z jednej strony – do samokształcenia, a z drugiej – do opracowania własnych programów terapii głosu, kształcenia kompetencji językowej i komunikacyjnej i innych badań w tej dziedzinie.

Agnieszka Myszka
Ewa Oronowicz-Kida